

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ИНСТИТУТА
ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА
У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА НАУКА ОДБРАНЕ

Јованка Шарановић и Дејан Вулетић*
Министарство одбране Републике Србије,
Институт за стратегијска истраживања

У раду је дат кратак осврт на једну од значајнијих научноистраживачких институција у Министарству одбране и Војсци Србије и њен допринос развоју наука одбране. Мада је Институт за стратегијска истраживања мењао свој назив и место у организационој структури Министарства одбране и Војске, он у континуитету егзистира од 1984. године до данас. Током читавог периода свог постојања Институт је био покретач и извршилац бројних научноистраживачких пројеката. Поред резултата реализованих истраживачких пројеката, допринос рада Института развоју наука одбране представља организовање научних скупова, симпозијума, саветовања и округлих столова.

Кључне речи: *Институт, пројекти, научни скупови, симпозијуми, саветовања, округли столови.*

Мада је Институт за стратегијска истраживања мењао свој назив и место у организационој структури Министарства одбране и Војске, он у континуитету егзистира од 1984. године до данас. Најпре је (под садашњим називом) био у саставу Центра оружаних снага за стратегијска истраживања и студије (ЦОССИС) „Маршал Тито“. Од 1990. године, када је, у складу са променом програмске оријентације и унутрашње организације, преименован у Институт за ратну вештину, налазио се у саставу Центра високих војних школа, затим у саставу Сектора за ШОНИД (школство, обука и научно-издавачка делатност), Управе за стратегијско планирање. У оквиру реформе сектора безбедности, Институт за ратну вештину је 2006. године трансформисан у Институт за стратегијска истраживања, при чему је у његов састав укључен део бившег Војноисторијског института. Од тада, он је функционално и организационо везан за Сектор за политику одбране.

Током читавог периода свог постојања Институт је био покретач и извршилац бројних научноистраживачких подухвата. Предмет истраживања били су, пре свега: 1) општа стратегијска и концепцијско-доктринарна питања, 2) проблеми везани за организовање и функционисање система одбране, са тежиштем на припреми и ангажовање оружаних снага, 3) проблематика логистичке подршке система одбране и 4) пи-

* Доц. др Јованка Шарановић је директорка института, а мајор др Дејан Вулетић истраживач.

тања из предметног подручја научних дисциплина које су у функционалној вези са наукама одбране, односно војним наукама, што се првенствено односи на проблематику из домена војне социологије, војне психологије и војне андрагогије.

Свако од наведених проблемских подручја „покривено“ је са по неколико истраживачких пројеката које је Институт реализовао самостално или у сарадњи са другим организацијским целинама из армијске или ванармијске средине. Као илустрацију за то довољно је подсетити на називе најзначајнијих међу њима.

Када је реч о истраживању општих стратегијских и концепцијско-доктринарних феномена, то су следећи пројекти: Општенародна одбрана и друштвена самозаштита (1983–1989); Стратегија ОНО и ДСЗ (1984–1987); Научна изграђеност ратне вештине (1986–1990); Актуелни аспекти кризе на Косову и Метохији; Стратегија оружане борбе у НОР-у (1986); Међународни и унутрашњи чиниоци разбијања Југославије и позиције њених оружаних снага (1992); Стратешке последице ангажовања НАТО-а на Балкану (1996); Војна стратегија и научнотехнички фактор (1998).

Истраживачке напоре из области организације и функционисања система одбране, односно питања организовања, припреме и ангажовања оружаних снага, репрезентују, поред осталих, пројекти под називом: Опасност од оружане агресије на СФРЈ; Систем образовања и васпитања у ОС СФРЈ (1987–1990); Систем школства у Војсци Југославије (1996–1997); Систем одбране Републике Србије у супротстављању савременом тероризму (2007); Усавршавање система противваздушне десантне борбе (1984–1986); Противелектронска борба у систему ОНО СФРЈ (1983–1986); Моделовање борбених дејстава на оперативном и тактичком нивоу (1986–1987); Почетни период рата (1986–1988); Могући губици људства и НВО у ОНОР (1986–1987); Губици и попуна јединица у процесу припреме и извођења борбених дејстава (1988–1990); Употреба оружаних снага СФРЈ у ванредним приликама (1989–1990); Систем руковођења и командовања на ратишту – војишту (1990); Метод рада команде штаба на процени губитака; Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости ОС СРЈ (1989–1991); Специјалне јединице Војске Југославије у борбеним дејствима (2000–2001); Војностручна анализа оружаног сукоба на простору бивше СФРЈ и СРЈ од 1992–1999. године; Искуства из борбених дејстава ВЈ у супротстављању агресији НАТО на СРЈ (1999–2000); Теоријске основе одређивања ефикасности војноорганизационих система (2002–2005).

Треће проблемско подручје – логистичка подршка система одбране „покривено“ је скромним бројем истраживачких пројеката. То је, пре свега, пројекат под називом Материјалне резерве (1987). Међутим, ова проблематика захваћена је у већој или мањој мери кроз реализовање већине поменутих пројеката, где јој је скоро редовно (експлицитно или имплицитно) „посвећен“ бар један од истраживачких задатака.

Када је реч о питањима из домена предметног подручја научних дисциплина функционално блиских наукама одбране (војна социологија, војна психологија, војна историја, војна андрагогија), може се рећи да је њему посвећена изузетна пажња током свих периода развоја Института. О томе сведочи импозантан број истраживачких пројеката веома различитог усмерења, као што су: Титово војно дело (1986–1990); Историја ратне вештине (1995–1998); Научно информационо и наставно-техничко обезбеђење рада ЦОССИС-а „Маршал Тито“; Превлака (1998); Српски војни поменик (1999–2001); Обим и модалитети ангажовања жена у савременим армијама

(2003–2005); Модел вредновања морала Војске Србије у савременим условима (2007); Утицај информисаности о војном позиву на мотивацију ученика средњих школа за студирање на Војној академији (2008); Ставови припадника Војске и Министарства одбране о реформи Војске и безбедносним интеграцијама (2008); „Систем вредности припадника Војске Србије као препорука или препрека за евроатлантске интеграције“ (2008–2009); Историја српске и југословенске војске у 19. и 20. веку.

Сви наведени пројекти су, судећи по исказаним аспирацијама и добијеним резултатима, на одређени начин дали свој допринос развоју наука одбране. Тако, на пример, циљ пројекта „*Научна изграђеност ратне вештине*“, био је да се среде и продубе додашња сазнања о предмету ратне вештине и изврше предистраживања језика и теорије. Приликом истраживања предмета ратне вештине остварена је параметарска и функционална дескрипција, са неопходним класификацијама и објашњењима. У току 1990. године написана је синтетичка студија „*Научна изграђеност научне ратне вештине или полемистике*“ чија је верификација извршена на научном скупу исте године.

Пројекат „*Систем образовања и васпитања у ОС СФРЈ*“, планиран је као комплексни истраживачко-студијски задатак, с циљем да се научно сагледају и анализирају организација и реализација васпитно-образовног система у оружаним снагама, како би се могло рационализовати и боље усклађивати са савременим потребама развоја оружаних снага. Извршено је обимно емпиријско истраживање, а резултати сумирани и уопштени на потребном нивоу у синтетичној студији под називом „*Систем обуке и васпитања у ОС СФРЈ*“ и достављени наручиоцу истраживања и корисницима. Истраживање функционалности и ефикасности система образовања у ЈНА је друга целина научноистраживачког макропројекта „*Систем образовања и васпитања у ОС СФРЈ*“. Предмет овог истраживања просторно је лоциран на институционално-школско образовање и васпитање старешинског кадра. Истраживање је обухватило развој војног школства, детерминанте образовања старешинског кадра, компаративну анализу савремених едукативних система у страним армијама, анализу актуелног војношколског система по нивоима школовања и анализу процеса образовања старешина. На основу резултата критичке анализе актуелног система образовања ЈНА и сагледавања савремених друштвених, научних, техничких и других захтева и потреба, те предвиђања физиономије будућег рата разрађен је теоријски модел рационалног система војног образовања у ЈНА.

Проблем истраживања у оквиру пројекта *Систем одбране Републике Србије у супротстављању савременом тероризму* проистекао је из појаве тероризма и последица које изазива. Модалитети ангажовања елемената система одбране Републике Србије у супротстављању савременом тероризму нису истраживани као изоловани, самостални и посебни, већ као саставни, функционални делови система одбране наше земље. Циљ истраживања представљао је откривање правилности и законитости у терористичким и противтерористичким активностима. Резултате истраживања могуће је применити у сфери оспособљавања система одбране, али и друштва у целини, за систематско, стручно, професионално и непрекидно супротстављање тероризму, уз изградњу одговарајућих облика, метода и модалитета супротстављања. Основни методи и средства делања елемената система одбране у Србији су учешће у изградњи ефикасних тачака – извора информација о намерама и кретању тероризма, изградњи система ефикасне и брзе дистрибуције и размене

информација, ефикасном и организованом покривању територије одговарајућим снагама, оспособљавању за ефикасну оперативну акцију и развијању одговарајуће сарадње са грађанима и релевантним чиниоцима међународне заједнице.

У пројекту *Теоријске основе одређивања ефикасности војноорганизационих система* се, при дефинисању и разради теоријских основа за одређивање ефикасности војноорганизационих система, водило рачуна о општости, сазнајној моћи и могућности доградње у складу са новим сазнањима или конкретним практичним или теоријским потребама. Научни аспект одређивања ефикасности војноорганизационих система огледа се у дефинисању основних појмова из те области, одређивања нивоа општости и њихове међузависности. Методолошки аспект одређивања ефикасности препознатљив је у коришћењу различитих математичких модела, теорије вероватноће и метода операционих истраживања у решавању парцијалних решења различитог нивоа општости, као и довођењу тих сазнања у један релативно заокружен и целовит захват. Резултати истраживања су примењиви и примењују се приликом актуелне реформе система одбране, посебно у јединицама оперативног и тактичког нивоа. По завршетку истраживања публикована је студија „Одређивање ефикасности војноорганизационих система – теоријске основе“.

Модел вредновања морала Војске Србије у савременим условима је пројекат Института за стратегијска истраживања који је за циљ истраживања имао дефинисање најадекватније методе за вредновање морала Војске Србије у савременим условима и израду инструмената за њихово вредновање у складу са основним психометријским захтевима усмереним првенствено на њихову валидност и поузданост. Поред теоријског разматрања овог проблема, аутори су у студији применили најновија методолошка сазнања којима су уопштили претходна знања и искуства и успешно, на научни начин, теоријско-емпиријски установили нов модел за вредновање морала Војске Србије у савременим условима. Резултати овог истраживања имају значајне практичне импликације на вредновање морала припадника Војске Србије, јер су погодни за програмирање и коришћење информационих технологија у поступку вредновања морала надлежних институција Министарства одбране и Војске Србије. Резултате истраживања примењују Управа за људске ресурсе ГШ ВС и Инспекторат одбране.

Реализацијом научноистраживачког пројекта *Материјалне резерве* (реализован под измењеним насловом: *Робне резерве до 2000. године*) оцењено је остваривање циљних функција система робних резерви; извршена је спознаја утицаја релевантних чинилаца спољњег и унутрашњег окружења који детерминишу његову организацију и развој и, на основу добијених резултата истраживања, дата је пројекција његовог развоја до 2000. године. Као финални продукт штампана је синтетична студија и петнаест парцијалних студија.

Пројекат *Историја ратне вештине* реализован је ради сагледавања зависности војне мисли и њеног практиковања од услова конкретног друштвено-економског окружења у различитим периодима развитка човечанства. Такође, кроз истраживање стваране су претпоставке за уочавање правилности и законитости развоја војне мисли и што поузданије основе предвиђања.

У циљевима истраживања истакнута је потреба за допуном процеса едукације официра тадашње војске. Саставни делови студије су: *Историја ратне вештине – стари*

век, *Историја ратне вештине – средњи век*, *Историја ратне вештине – период 1800–1870*, *Историја ратне вештине – период 1870–1920*, *Историја ратне вештине – период 1920–1945*, *Историја ратне вештине – период после Другог светског рата*; *Историја српске ратне вештине*. Резултати овог фундаменталног истраживања војне мисли представљени су широј јавности едицијом *Историја ратне вештине* I-III.

Пројектом *Српски војни поменик* обухваћени су знаменити српски војници и ствараоци војне мисли од досељавања Словена на Балкан до 1918. године. Основни критеријум избора личности које су ушле у Српски војни поменик теоријски је и практичан допринос достизању и очувању највиших националних вредности, кроз непосредно учешће у борбама против освајача. У Поменику су идентификоване и поједине вредности и друштвене норме, које су битно утицале на схватање смисла живота појединаца, на њихов систем вредности и опредељења у погледу вечите неопходности борбе за националне интересе и циљеве. На основу биографских информација о великанима српске прошлости и историје, фрагментарно је сагледана судбина нашег народа на целокупном српском етничком простору. Кумулативним приказом највећих јунака у српској историји, студија „Српски војни поменик“ има велики значај за едукацију и морал садашњих и будућих покољења, првенствено оних који су изабрали војну професију као животно опредељење. Ова монографија је на књижевном публицистичком конкурс Драгојло Дудић похваљена као вредан допринос неговању слободарских и револуционарних традиција у Републици Србији.

Кроз *Војностручну анализу оружаних сукоба на простору бивше СФРЈ и СРЈ 1991–1999* године презентоване су чињенице које се односе на активности ЈНА и ВЈ, превасходно базиране на војној архивској грађи. Прикупљени подаци представљају значајну основу за комплексну анализу догађаја на просторима бивше СФРЈ. Пројекат идентификује услове у којима су се одвијали оружани сукоби на простору бивше СФРЈ, учеснике, као и облике и садржаје оружаних сукоба. Циљ истраживања је био да се кроз војностручну анализу оружаних сукоба од 1991. до 1999. године на простору бивше СФРЈ и СРЈ анализирају искуства и извуку поуке о ангажовању војске у сукобима немеђународног карактера, што нам данас може бити од користи у ангажовању у оквиру међународних војних интеграција уколико се за њих одлучи државно руководство у условима актуелне колективне безбедности. Истраживање је засновано на општем хипотетичком ставу да су ЈНА и ВЈ ангажоване у складу са уставном улогом и стратегијским одлукама надлежних државних органа. У току ангажовања примењиване су одредбе међународног ратног и хуманитарног права, као и међународних конвенција које се односе на оружане сукобе међудржавног и немеђудржавног карактера.

Тежиште је било на излагању примарних чињеница о догађајима, њиховим узроцима, учесницима, токовима, процесима и последицама, без упуштања у доношење вредносних судова. Резултати публиковане студије коришћени су за припрему експерата које је ангажовао Међународни суд у Хагу.

Поред резултата реализованих истраживачких пројеката, допринос рада Института развоју наука одбране представља и организовање научних скупова који су били добра прилика за верификовање сазнања до којих се дошло истраживањима и за размену искуствених сазнања из домена појединих наука одбране. Поред осталог, Институт је био организатор или суорганизатор следећих скупова те врсте: Општенародна одбрана и дру-

штвена самозаштита СФРЈ (1982); Завршне операције за ослобођење Југославије (1985); Безбедност и одбрана несврстаних земаља ослонцем на сопствене снаге (1988); Захтеви концепције и доктрине ОНО и ДСЗ у изградњи система васпитања и образовања у ОС у условима напредне научнотехничке револуције (1989); Систем борбене обуке и васпитања војника, старешина и јединица (1989); Симпозијум о војној науци СИМВОН-97 (1997); Партнерство за мир и СР Југославија (2001); СИМВОН-2001 о теми Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије (2001); Цивилна контрола оружаних снага (2001); Професионализација Војске Југославије (2001); Безбедносни изазови на југоистоку Европе – путеви изградње и поверења (2002); Србија и Црна Гора – безбедносни изазови, ризици и претње (2003); Жене у војсци (2006); Први светски рат и Балкан – 90 година касније (2008); Ванредне ситуације (2009); Војна професија у Србији – стање и перспективе (2009); Србија у савременом геостратешком окружењу (2009); Безбедност у сајбер простору (2009); Безбедносни и одбрамбени аспекти прикључења Републике Србије Европској унији (2010); Симулације и физиономија савременог рата (2010); Жене у сектору безбедности, Резолуција СБ УН 1325 (2010). На овај начин припадници Института су промовисали и допринесли обогаћивању научног фонда датог предметног подручја.

Илустрације ради, организовањем *Симпозијума о војној науци СИМВОН-97* на тему „Војна наука и војна доктрина“, Институт је покренуо комплексно сагледавање односа између војних наука и војне доктрине, уважавајући, наравно, научну утемељеност система војних наука као детерминанте у проучавању тог односа. Циљ одржавања Симпозијума био је да се преиспита научна утемељеност војне науке у складу са филозофско-теоријским претпоставкама и потребама истраживања поузданије научне основе за формулисање ставова војне доктрине. Предмет Симпозијума операционализован је кроз две области: научна утемељеност војне науке и однос војне науке и војне доктрине. Систем војне науке, као један од извора војне доктрине, званично није верификован, иако су дате полазне основе на претходним симпозијумима о војној науци. У расправи поводом теоријске области „Научна утемељеност војне науке и војне доктрине“ на СИМВОН-97 покушано је да се нађе прави одговор на та питања. Идентификовани су следећи основни проблеми: 1) појам војне доктрине се често у потпуности поистовећује са појединим дисциплинама полемистике или са нивоима ратне вештине; 2) ниво развијености војних наука и војнонаучних дисциплина не обезбеђује поуздано формулисање војне доктрине; 3) кадар који учествује у изради војне доктрине не уважава резултате војнонаучних истраживања; 4) у научноистраживачком раду у Војсци није идентификован утицај појединачних наука и научних дисциплина на ставове војне доктрине и 5) због претходно реченог, садржај и структура војне доктрине нису до сада ваљано теоријско-методолошки засновани и верификовани, нити су методе и технике израде и примене војне доктрине поуздане. Симпозијум о војној науци и војној доктрини (СИМВОН-97) дао је одговоре на многа кључна питања из домена науке и струке, идентификовао и назначио нове проблеме чијим решењем би се успоставила дијалектичка међузависност теорије и праксе. Презентована је могућа класификација друштвених исходишта војне доктрине, уз систематско објашњење односа веза и утицаја појединих чинилаца – исходишта на војну доктрину. Константовано је да војна доктрина, која реално и целовитије уважава друштвена исходишта (и научна достигнућа), има већу ефикасност за практично деловање у рату, односно оружаном борби.

На *Симпозијуму о војној науци СИМВОН-2001*, на тему „*Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*“ (2001), настојали су се идентификовати основни проблеми војне стратегије, како би се на тај начин изграђивале што поузданије претпоставке за развој научне теорије војне стратегије. Предмет Симпозијума операционализован је кроз три области: научна изграђеност војне стратегије; чиниоци војне стратегије и Косово и Метохија и војна стратегија СР Југославије. Циљ одржавања Симпозијума био је да се на основу анализе теоријских знања и практичних проблема, као чинилаца војне стратегије, јасно идентификује ниво њене теоријске изграђености, као и да се кроз анализу чинилаца практичне сфере војне стратегије сагледају њихове импликације на праксу у домену припреме, ангажовања и обезбеђења Војске Југославије, са становишта заштите националних и државних вредности, интереса и циљева оружаним путем. У научном смислу, предмет Симпозијума делимично је универзалан и односи се на преиспитивање нивоа теоријске изграђености војне стратегије, као научне дисциплине ратне вештине. Предмет разматрања чинилаца војне стратегије СРЈ подвргнут је друштвеним, економским, војним, технолошким, демографским и другим анализама и проценама. Наглашено је да је са нестанком равнотеже снага у свету суверенитет малих и средњих земаља променио смисао, у односу на традиционално значење тог појма; у оквиру стратегије државе, као основног програмског становишта за развој и опстанак друштва, неопходно је што поузданије утврдити највише вредности добара и потребе, а на основу њих што реалније проценити и дефинисати државне интересе и циљеве.

Поштујући основне постулате научноистраживачког рада (поузданост, прецизност, потпуност и систематичност), припадници Института за стратегијска истраживања су реализовањем бројних истраживачких пројеката и учешћем у раду научних и стручних скупова, дали значајан допринос развоју наука одбране. Сам рад Института био је двоструко условљен: прво, местом и улогом науке коју она има у земљи и посебно у Војсци (ЈНА, Војсци СРЈ и Војсци СЦГ, Војсци Србије) и, друго, објективним и субјективним могућностима Института и његове научне „критичне масе“ да генерише нова знања. За први услов, који је за Институт био „спољни“, може се рећи да је у периоду до 1990. године позитивно материјализован, јер се за научну делатност издвајало 8 до 10 посто буџета ЈНА, што је било на нивоу развијених армија. У том периоду улога науке у оружаним снагама је расла. Међутим, од тог периода, па, могло би се рећи, до данас, буџетска подршка војне науке је минимизирана, иако је њен значај растао. Други услов, који је за Институт „унутрашњи“, без обзира на видљиве резултате, није достигао потребан ниво. Критична научна маса углавном није обезбеђивала оптимално генерисање новог знања, посебно у ратној вештини.

При процени и вредновању остварених резултата НИР-а уочава се да је у одређеним периодима његовог деловања био превише изражен теоријски приступ и висок ниво општости, што је било и прихватљиво с обзиром на стање теоријске мисли у области ратне вештине и дугорочна опредељења о месту и улози ИСИ. Две су основне карактеристике овог периода: (1) период претежно квантитативног раста и (2) у методолошком смислу, наглашеније присуство теоријско-дедуктивног научног метода и неизбежне дескрипције. Кључни циљ Института био је да се из претежно квантитативно дескриптивне фазе пређе у нову, вишу фазу, где ће кључни критеријум вредновања научног доприноса бити квалитет и употребна вредност ре-

зултата. Зато су била нужна фундаментална, дакле теоријска истраживања, методолошки и филозофски поуздано утемељена. Теоријско-дедуктивни приступ проблемима стратегије државе и војној стратегији био је нужан, а емпиријски у сфери ратне вештине на два начина. Први, већ прилично уходан – посредством вежби, нарочито вежби опстанка (јединица, команди), а други – који је још увек присутан у овој фази развоја Института, јесте експериментисање симулацијама на моделима посредством информационе технологије.

Разбијање заједничке државе и значајне промене у ближем и даљем окружењу неминовно су се одразили на избор истраживачких задатака, али и на организацију и динамику истраживачког рада Института. Динамика, обим и интензитет промена у свим сферама значајним за војску захтевали су брзо реаговање и правремена адекватна решења, која се устаљеним дугорочним планирањем и провођењем комплетних и комплексних научноистраживачких задатака нису могла изналасити. У условима када су престала да важе основна доктринарна решења претходне Југославије, а нових још није било, или нису у потпуности била артикулисана, Институт је настојао да се оријентише на акциона истраживања значајна за систем одбране, задатке мање по обиму, али знатно примењивије и корисније за конкретне услове, што је, уз хроничну непопуњеност Института одговарајућим истраживачким кадром, наметнуло пројектну организацију рада као најбоље решење за рационално коришћење постојећих материјалних и људских ресурса.

Од 2006. године Институт за стратегијска истраживања је својом програмском оријентацијом, реализовао пројекте чији резултати истраживања су имали практичне импликације у различитим сегментима наука одбране. Неки од њих (резултати) били су у функцији подршке стратегијском одлучивању, имајући у виду чињеницу да је увелико била присутна реформа система одбране и Војске Србије. Резултати истраживања пружали су научну аргументацију да ли и шта треба мењати у реформским корацима који су се предузимали протеклих година.

Гледано у целини, може се рећи да је Институт, по природи своје делатности, био у прилици да непосредно доприноси развоју наука одбране у мери у којој су разноврсност и актуелност истраживаних проблема и коректност и оригиналност примењених методолошких процедура гарантовали поузданост добијених резултата и њихову употребну вредност у научно-теоријском и практичном смислу. Он је то чинио и чини упркос бројним тешкоћама, већином наслеђених из прошлости, као што су: дугогодишња непопуњеност Института одговарајућим кадром, недовољан број експерата одређених научних области, честе смене у руководећој структури, неинтегрисаност војне научноистраживачке делатности у систем научноистраживачке делатности Републике Србије и др. Решавањем бар неких од тих проблема може се очекивати и већи учинак његовог настојања да буде у функцији развоја научне мисли, као једне од битних претпоставке унапређивања праксе обрамбеног организовања и функционисања. Овај скуп требало би да буде подстицај за енергичан искорак у том правцу.